

EKOLOGIJA U NOVOJ RELIGIOZNOSTI

Neka zapažanja Željka Mardešića

Andelko Domazet

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
andjelko.domazet119@gmail.com

UDK: 279:502]:Mardešić, Ž.
Stručni rad
Rad zaprimljen 3/2019.

Sažetak

Nakana nam je prikazati problem ekologije u novoj religioznosti u razmišljanju sociologa religije Željka Mardešića. Polazeći od fenomenološke i antropološke analize svetoga u postmodernitetu, Mardešić analizira pojavu nove religioznosti i njezine društvene učinke. U tom kontekstu panoramski i sintetički obrađuje pojavu ekoloških tema u novim religijskim pokretima: od adventista i apokaliptičkih zajednica, preko skupina Eko života, Bhagwan Shree Rajneesha, Hare Krišna, Sai Babe do francuskih aumista Mandaron i velike duhovne struje New Agea. Mardešić zaključuje kako svako bavljenje društvenim učincima religije mora uključiti i religijsko otkriće ekologije u posmodernitetu. I nova religioznost i ekologija nastupaju kao kritika i ispravak pogubnih učinaka moderniteta te se zalažu za holističku antropologiju i panteistički svjetonazor.

Ključne riječi: modernitet/postmodernitet, novi religijski pokreti, ekologija, panteizam, holizam

1. POJAVA POSTMODERNE RELIGIOZNOSTI

Novi religijski pokreti¹ i ekološke ideje imaju zajednički nazivnik koji valja tražiti u činjenici da su jedan i drugi pokret proizašli iz "postmoderne", odnosno da su se pojavili na vrhuncu procesa sekularizacije. Naime, te dvije pojave dijele slična svjetonazorska uvjerenja i duhovna obzorja i obje su posljedica krize moderniteta i nastanka postmoderniteta.²

---

¹ Mardešić rabi podjednako dva pojma: 'nove religije' i 'nove religioznosti'. Prvi izraz pripada više sociologiji religije, a drugi psihologiji religije. Usp. Željko Mardešić, Društveni učinci nove religioznosti, u: Isti, *Rascjep u svetome*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., 430.

² Usp. Željko Mardešić, Ekologija u novoj religioznosti, u: *Rascjep u svetome*, 561-566. Vidi također: Jakov Jukić, *Budućnost religije*, Matica hrvatska, Split, 1991., 99-187.

Kako bismo shvatili pojavu postmoderne, moramo najprije reći što je moderna/modernitet. Nije lako definirati pojam "modernizma". Može se načelno reći da je moderna ili modernitet skup različitih vrednota, bilo političkih, filozofskih ili znanstvenih, koje su nastale u razdoblju od prosvjetiteljstva do danas. Drugim riječima, pod pojmom modernizma krije se prevladavajuća kultura koju naš autor sažima u trijadu: afirmacija pojedinca, racionalizacija društva i diferencijacija ustanova. On također izdvaja neke značajke koje najbolje tumače modernitet, a to su: industrijalizacija, povjerenje u tehnološki napredak, vjera u znanost, ispunjenje ljudskih potreba, proizvodnja i potrošnja, neograničeno iskorištavanje prirode i slično.³

No velike ideje moderniteta ili takozvane „velike priče“ (J. F. Lyotard) nisu se ostvarile. "Čovjek je iznenada i gotovo preko noći otkrio prazninu dokolice, raslojavanje obitelji, političku ucjenu, ekološku prijatnju, zloporabu genetike, naftnu krizu, osamljenost ljudi u civilizaciji najsavršenije komunikacije, slabljenje osjećaja društvenosti, odgovornosti i solidarnosti, najavu narcizma i nihilizma."⁴ Stoga društvene teorije govore o nadolasku novoga postmodernističkog doba.⁵ Možemo se složiti s Mardešićem kada tvrdi da je postmoderna u biti novo razdoblje u povijesti ljudskog roda, ali koje po svojim osnovnim obilježjima individualizma i pluralizma ne iskoračuje potpuno izvan dosega samoga moderniteta.⁶

Postoje različite definicije postmoderne,⁷ u koje nećemo ulaziti, nego ćemo načelno reći da postmoderna više ne sadrži apsolutiziranu modernističku vjeru u neograničeni napredak čovječanstva, u ljudski razum i njegovu znanost. Postmoderni ljudi postali su oprezniji, manje naivni i veći realisti u vrednovanju tehnike, znano-

---

³ Usp. Željko Mardešić, Obilježja moderniteta, u: *Rascjep u svetome*, 67-98, 561-562.

⁴ *Isto*, 562.

⁵ Već je katolički teolog Romano Guardini 1959. napisao knjigu *Konac novoga vijeka* u kojoj opisuje srednjovjekovnu civilizaciju i moderno razdoblje, lom antičkih ravnoteža, te nastajanje novog shvaćanja sebe i svijeta koji ne tolerira "bilo kakvu normu iznad sebe", a sve to navodi na zaključak da "se moderna vremena okreću kraju" i da se pojavljuje jedno novo razdoblje. Usp. Romano Guardini, *Konac novoga vijeka*, Verbum, Split, 2002., 48-49.

⁶ Usp. Željko Mardešić, *Budućnost religije*, 216-219. Također: Željko Mardešić, Individualizam i kršćanske zajednice u postmodernitetu, u: *Rascjep u svetome*, 657-690.

⁷ O fenomenu postmoderne, vidi: Jean François Lyotard, *La condizione postmoderna*, Feltrinelli, Milano, 1985.; vidi također: Ganni Vattimo, *Kraj moderne*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000. Za pogled na postmodernu s teološkog motrišta: Ante Mateljan, Postmoderna i teologija, u: *Crkva u svijetu*, 37 (2002.) 4, 387-409; Željko Tanjić, Postmoderna – izazov za teološko promišljanje, u: *Bogoslovska smotra*, 71 (2001.) 1, 1-15.

sti i njihove sposobnosti. U tom je smislu postmodernitet “odgovor zabrinutih ljudi na neuspjehe moderniteta” i pokušaj da se ispravi i nadopuni modernitet tako što se sada promiče “ekološka mudrost i nova kakvoća življenja”.⁸

U taj širi sklop moderniteta i postmoderniteta Mardešić smješta uži ekološki problem. On zapaža kako je instrumentalna racionalnost koja podržava znanstveno-tehnički napredak postala “sredstvom zaposjednuća čovjekova života – u proizvodnji, potrošnji i zabavi – a onda i cijele prirode. (...) S druge pak strane, svojom potpunom neovisnošću oslobođeni se pojedinac nužno odjeljuje od prirode i njoj se vraća kao neograničeni vlasnik i gospodar”.⁹ To je dovelo do opustošenja prirode i “biološkog holokausta” kojim je ugrožen sam opstanak čovječanstva. Stoga je čovjek postmoderne “manje političan, a više ekološki”.¹⁰

2. EKOLOŠKA PROBLEMATIKA U NEKIM RELIGIJSKIM POKRETIMA

Mardešić smatra da takozvana nova religioznost nastaje na krilima trećeg vala razvoja moderne znanosti, iz koje je ujedno proizašla i alternativna znanost, povezana opet s egzistencijalnim iskustvom duhovnosti, tvoreći tako jedan *sinkretistički* produkt koji promiče holizam i određeni panteizam, te kao takva postaje alternativa znanosti, društvu i Crkvi.¹¹

U mnogim sociološkim analizama o novim religijskim pokretima rijetko se izrijeком spominje i razrađuje tema ekologije. Stoga je sociologija religije “relativno kasno počela upućenije raspravljati o ekologiji u novim religijskim pokretima”.¹² Stoga naš autor želi analizirati društvene učinke nove religioznosti kada ona ulazi u područje ekologije.

Budući da je broj novih religiozni pokreta velik, oni se mogu podijeliti na one koji izravno i otvoreno promiču ekološku svijet i na one koji neizravno i usputno upozoravaju na dužnost očuvanja prirodnog okoliša. Isto tako, neke od tih religijskih skupina traže obnovu društva polazeći od osobne obnove i zalaganja u svijetu, dok se druge odlučno suprotstavljaju svijetu (prepuštajući ga apo-

⁸ Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 563.

⁹ *Isto*, 564.

¹⁰ *Isto*, 565.

¹¹ Usp. Jakov Jukić, *Postmoderna i ezoterično-okultna religioznost*, u: *Isti, Lica i maske svetoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., 311-365; 409-416. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 444-486. O tome vidi: Tonči Matulić, *Teološko-povijesno istraživanje ishodišta takozvane nove religioznosti*, *Nova prisutnost*, 6 (2008.) 1, 107.

¹² Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 581-582.

kaliptičkoj propasti), a treće opet pokušavaju spojiti jedno i drugo.¹³ U tom kontekstu Mardešić panoramski i sintetički obrađuje pojavu ekoloških tema u nekim religijskim pokretima: od adventista i apokaliptičkih zajednica preko skupina *Eko života*, *Transcendentalne meditacije* Bhagwan Shree Rajneesha, *Hare Krišna*, Sai Babe do francuskih aumista *Mandaron* i velike duhovne struje *New Agea*.

2.1. Religijsko otkriće ekologije: adventisti

Adventistima se obično naziva pripadnike protestantskih zajednica što su se povijesno pojavile i proširile početkom 19. stoljeća u Sjevernoj Americi. Taj pokret prvi je utemeljio baptistički propovjednik William Miller, a njega je naslijedila Ellen White koja pokretu daje ime Adventistička Crkva sedmog dana. Mardešić ističe u svojoj analizi da kod adventista otkriće ekološke teme proizlaze iz vjerskog učenja, a ne toliko iz ekološke zabrinutosti.

Naime, učenje adventista dodiruje se s ekološkim idejama na dvjema teološkim razinama: prva razina odnosi se na adventističko učenje o božanskom stvaranju svijeta, a druga na njihovo učenje o ulozi ljudskog zdravlja u planu božanskog spasenja.¹⁴ Odatle i potreba da se polazeći od tih teoloških tvrdnji dođe do ekologije, a ne obratno. Time se svjetovni razlozi za ekološku zauzetost nadopunjuju i osnažuju teološkim opravdanjem (kreacionizam). Porazno stanje u okolišu odraz je općeg nereda u odnosima ljudi prema Božjem djelu, odnosno ljudskog grijeha. Iz toga slijedi da je ekološki problem zapravo moralne naravi, a ne tehničke prirode, pa ga na toj razini treba i rješavati.¹⁵

Druga teološka tema adventističkog učenja o prirodi je isticanje značenja zdravlja, higijene i prehrane za ljudski život jer kršćansko shvaćanje spasenja uključuje u sebi i tjelesno zdravlje. Riječ je zapravo o teološkom holizmu koji povezuje dušu i tijelo, duhovni život i svetost zemaljskog življenja. Vjernici su stoga pozvani živjeti skladno, hraniti se zdravo, vježbati svakodnevno i odijevati se udobno i slično.¹⁶

2.2. Ekologijsko otkriće religije: apokaliptičke zajednice

Apokaliptičke zajednice prolaze obratan put od adventističkih pokreta: prvi su se uputili od religije i došli do ekologije, dok su drugi započeli s ekologijom, a završili u religiji. Naočigled dramatičnih

---

¹³ Usp. *Isto*, 476.

¹⁴ Usp. *Isto*, 569.

¹⁵ Usp. *Isto*, 571.

¹⁶ Usp. *Isto*, 572.

pogoršavanja prilika u prirodnom okolišu, pojavljuju se radikalne neoruralne, nomadske, ekološke ili apokaliptičke zajednice, poglavito skupine mladih koji se iz naseljenih mjesta sele u neokaljanu prirodu.¹⁷ Tako, primjerice, skupina *Eko života* koju je 1973. osnovao Norman Williams želi pružiti globalnu alternativu ljudima iz postojećeg društva nudeći ekološku hranu i pozivajući na radikalni povratak životu u prirodi.¹⁸ Tu je na djelu svojevrsna potraga za Edenskim vrtom, to jest izvornim skladom sa svim stvorenim.

U prvom su razdoblju te skupine bile isključivo ekološki motivirane, a kasnije usvajaju različite religiozne tradicije (kršćanstvo, taoizam, južnoameričke indijske religije, različite vrste ezoterizma i sl.) u pokušaju utemeljenja jedne drugačije kulture življenja. Kao neka vrsta "novih monaha" postaju religijskim prorocima koji pozivaju na unutrašnju duhovnu promjenu i metafizičku borbu sklada protiv nesklada, dobra protiv zla, postojanja protiv uništenja.¹⁹

2.3. Ostale religijske skupine

Za Mardešića je učenje pokreta *Transcendentalne meditacije* koji je predvodio Bhagawan Shree Rajnees spoj apokaliptičkih i utopijskih ideja: naime, oni su pokušali graditi alternativno društvo u svjetovnom društvu, ali su jednim dijelom bili i izvan toga svjetovnog svijeta. Ovaj pokret vidi uzroke ekološke katastrofe "u tržišnom gospodarstvu, želji za dobitkom pod svaku cijenu, u naglom tehnološkom razvitku i u nezasićenom iskorištavanju prirodnih bogatstava".²⁰ Učenje Bhagawan Shree Rajneesha kritizira današnju viziju čovjeka, svijeta i svemira koji treba zamijeniti novom općom vizijom čovjeka, svijeta i svemira. U tom smislu on budi svijest o jedinstvu čovjeka i njegovoj ovisnosti o ekosustavu. Da bi takvu utopiju učinio vidljivom, on podiže usred pustinje u Oregonu novi idealni grad *Rajneeshpularam*, uređen po načelima globalne ekologije. U njemu je bio makar za kratko (4 godine trajao je taj ekološki grad) ostvaren plan prirodne prehrane, reciklaže otpada, uspostave seoskoga gospodarstva, kao i utopija osobne i zajedničke meditacije posvećenja novoga čovjeka.

¹⁷ Usp. *Isto*, 574-579.

¹⁸ Usp. *Isto*, 583.

¹⁹ Mardešić opisuje i jedan sukob među ekologistima: naime, religijska sekta *aumista* pod imenom Mandarom koju je osnovao Gilbert Bourdin htjela je na vrhuncu jednog brda u Alpama podići ekološki grad. Ta se sekta zatim sukobila sa svjetovnim ekološkim skupinama koje su smatrale da se time narušava okoliš. U biti, smatra on, radi se o sukobu dviju različitih vizija ekologije: jedne religijske i druge svjetovne.

²⁰ Usp. *Isto*, 585.

Za razliku od te skupine, *Međunarodno društvo za svijest Krišne* ulazi potpuno u stanje bijega pred svijetom i posvemašnje odijeljenosti od nje, živeći asketski u zatvorenim zajednicama.²¹

Treći primjer tiče se pokreta indijskoga gurua *Sai Babe*, koji se smatra zadnjim avatarom boga Višne. Taj pokret ukazuje na podudarnost učenja pet svjetskih religija (hinduizam, budizam, židovstvo, kršćanstvo i islam). "U njima će se naći uvijek iste odrednice: istinu, ispravno djelovanje, mir, nenasilje i ljubav. (...) Božansko je nazočno u svim stvarima, osobama i zbivanjima. Cijela je priroda oživljena Bogom. Neznanje pak o tome glavni je uzrok svih sukoba i između naroda i svih ekoloških nesreća u svijetu."²² Za pripadnike ovog pokreta rješenje nije u bijegu od svijeta, nego u duhovnoj preobrazbi sebe, a time i svijeta.

2.4. Ekologija u *New Age* ili radost prirode

Većina novih religijskih pokreta po svojem određenju ulazi u duhovnu matricu *New Agea*. Za Mardešića je pokret *New Age* više neki "štimung", "klima", "ozračje", "novi senzibilitet", a manje završen i dobro zaokružen sustav učenja.²³ On se priklanja onim mišljenjima koji u tom pokretu vide početak jedne nove trostruke paradigme: holističke, ekolojske i duhovne. Najveći neprijatelj tog pokreta su dualizmi: oni dijele prirodu, čovjeka i Boga jer su zaokupljeni izvanjskim rascjepom, a ne unutrašnjim duhovnim povezanostima.²⁴

Mardešić pokušava ukazati na širu cjelinu učenja *New Agea* unutar koje je tema ekologije tek jedna od sastavnica tog učenja. Prvi krug tog učenja predstavljaju iskazi o "univerzalnoj Kozmičkoj Svijesti ili Duhovnoj Energiji koja se prelijeva kroz svu stvarnost i oživljuje je iznutra". Drugi krug učenja upućuje na holizam koji predstavlja "središnji pojam i neizostavni temelj svake rasprave o novoj religioznosti" i koji se preoblikuje "u stanoviti kozmički misticismizam koji prožima sve stvoreno". Iz toga slijedi da "spiritualna ener-

---

²¹ Usp. *Isto*, 586.

²² Usp. *Isto*, 588.

²³ Usp. Jakov Jukić, *Lice i maske svetoga*, 413. Zanimljivo je opažanje britanskog društvenog analitičara Terrya Eagletona koji nastanak takve religioznosti povezuje uz kapitalistički sustav koji je inherentno ateistički. Jedno od mjesta na kojima su takozvane duhovne vrijednosti - koje je protjerao brutalno pragmatični kapitalizam - našle svoje utočište, jest religija *New Age*. „Ona nudi utočište od svijeta, a ne misiju da ga se preobrazi.“ Terry Eagleton, *Razum, vjera i revolucija. Refleksije o raspravi oko Boga*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2010., 46-48.

²⁴ Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 592-593.

gija stanuje i kreće se u svim mineralima, biljkama, životinjama i ljudima, čineći jedno veliko Sve”.²⁵

Sa stajališta *New Agea* Zemlja je teško bolesna, o čemu svjedoče zabrinjavajuće pojave: onečišćenje i klimatske promjene, gubitak bioraznolikosti, pogoršavanje kvalitete ljudskog života i srozavanje društvenosti, planetarna nepravda i slično. Stoga ekologija polako počinje zauzimati središnje mjesto u učenju i djelovanju *New Agea*. U ekološkoj predodžbi pokreta Zemlja sve više postaje nalik na majku, kako je to predstavljeno u mitološkim i arhaičnim religijska svijeta. Zemlja ima moć samoregulacije, ona je neka vrsta živoga bića i feministička struja u *New Ageu* zalaže se za povratak Velike Božice iz njezina izgnanstva.²⁶

Priroda u *New Ageu* postaje nositeljicom radosti življenja. Optimistička odrednica pokreta jasno ga dijeli od svake gnostičke ontologije i njezina pesimizma jer je razvidno da je gnostički dualizam potpuno nespojiv s temeljnim holističkim postavkama nove religioznosti.²⁷ Također, moguće je unutar duhovnog pokreta *New Agea* prepoznati i neka teorijska postignuća ekološke misli. Tako norveški filozof Arne Naess razlikuje ‘površinsku ekologiju’, koja se bavi više tehničkim pitanjima, od takozvane ‘dubinske ekologije’, koja posjeduje vlastiti filozofski i religijski svjetonazor.

Na kraju svoje analize naš autor dolazi do zaključka da je u novim religioznim pokretima i idejama gotovo nemoguće ustanoviti što stvarno pripada religiji, a što ekologiji i da svatko tko se bavi tim pokretima ne može zaobići temu ekologije.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Naočigled pojave „nove religijske svijesti“²⁸ možemo zauzeti stav krajnje sumnjičavosti i nepovjerljivosti ili pak, u kritičkom duhu, pokušati razumjeti duhovna strujanja u današnjem vremenu. Zacijelo, za kršćane nije prihvatljiv panteistički svjetonazor u pogledu na prirodu kakav mahom zastupaju “nove religije”.

Ipak, kršćani, bez upadanja u panteizam, mogu zastupati takozvani “pan-en-teizam” (doslovno, ‘sve je u Bogu’) koji je skladu s teo-

²⁵ Takav se holizam očituje kroz tri pravila: sva je stvarnost nedjeljiva; ona je posve živa i oživljena; ona je poticana od nematerijalnih vibracija, to jest svenazočnog duhovnog počela. Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, 595-596.

²⁶ Usp. *Isto*, 596-600.

²⁷ Usp. *Isto*, 601.

²⁸ O tome vidi: Anđelko Domazet, O novoj religijskoj svijesti u postmodernoj, u: *Služba Božja*, 46 (2006.) 2, 271-293.

logijom stvaranja i koji može obogatiti kršćansku duhovnost. Naime, tu bi se radilo o mističnom i sakramentalnom pogledu na odnos Boga i svijeta u kojemu je moguće prevladati kako teistički dualizam (svijet i Bog su razdvojeni) tako i panteistički monizam (svijet i Bog su jedno).²⁹

To je, drugim riječima, poziv na izgrađivanje „kozmičke mistike“ u kojoj pojedinac ulazi u mistični odnos s materijom i vidi svijet kao sveti sakrament.³⁰

ECOLOGY IN NEW RELIGIOSITY Some observations by Željko Mardešić

Summary

Our intention is to show the problem of ecology in new religiosity according to the thoughts of Željko Mardešić, a sociologist of religion. Starting from the phenomenological and anthropological analysis of the sacred in post modernity, he analyzes the emergence of new religiosity and its social effects. In that context, he panoramically and synthetically deals with the emergence of ecological themes in new religious movements: from Adventists and apocalyptic communities through the groups of Eco Life, Bhagwan Shree Rajneesh, Hare Krishna, Sai Baba to the French Aumists Mandaron and great spiritual currents of the New Age. Mardešić concludes that any involvement in the social effects of religion necessarily includes religious discovery of ecology in post modernity. Both new religiosity and ecology appear as criticism and correction of the disastrous effects of modernity, and advocate for holistic anthropology and pantheistic worldview.

Key words: modernity/post modernity, new religious movements, ecology, pantheism, holism

---

²⁹ Radi se o tome da se "Boga vidi u svim stvarima i sve stvari u Bogu", kako to reče mističarka Machtilda iz Magdeburga (1207. - 1249.). 'Pan-en-teizam' praktično znači vraćanje mističkom doživljaju Boga i svijeta kakav nalazimo u djelima učitelja, Eckharta, Hildegarde iz Bingena, Nikole Kuzanskog i drugih. Usp. Marijan Jurčević, Kršćanski pan-en-teizam – mistika i stvaranje, u: Franjevački institut za kulturu mira, *Odgovornost za život*, Zbornik radova, Split, 2000., 297-311.

³⁰ Primjerice, francuski katolički teolog i znanstvenik Teilhard de Chardin gledao je na euharistiju kao na primjer unutar jedinstvene Velike Pričesti u kojoj su sve stvari posvuda izrazi zbiljske prisutnosti kozmičkog Krista u svijetu. Usp. Henry A. Garon, *Kozmička mistika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., 334.